

Tiškevičių gintaro kolekcijos detektyvas

Denisas NIKITENKA

2015-09-03 06:00

Vienas unikaliausių Felikso Tiškevičiaus sukaupytų eksponatų - šis gintarinis dubenėlis-geldelė. Eksponatas - Gintaro muziejuje. *Deniso Nikitenkos (LŽ) nuotrauka*

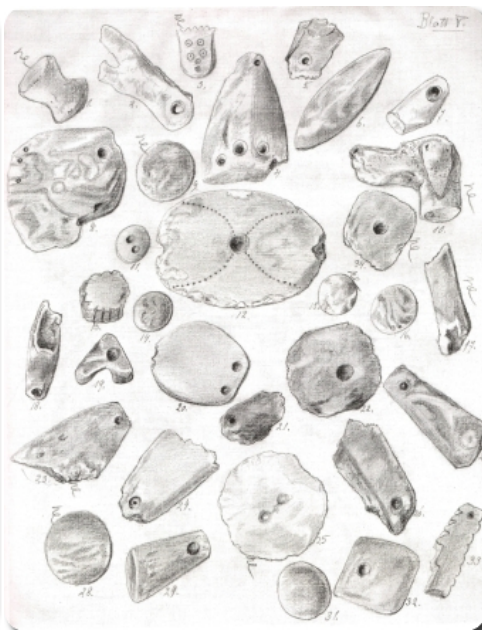
Renesansą išgyvenantis Kretingos muziejus siekia susigrąžinti tarpukariu grafienės Antaninos Sofijos Tiškevičienės dovanotą ir mįslingai prarastą itin vertingą gintaro kolekciją.

Rinkinį kretingiškiečiai smetonmečiu paskolino anuomečiam Vytauto Didžiojo kultūros muziejui Kaune ir iki šiol neatgauna. Maža to, grafienės dovana tapo dabartinio Vytauto Didžiojo karo muziejaus nuosavybe.

„Yra išlikę duomenų, kad grafienė net atsisakė parduoti savo vyro Felikso rinktą gintaro kolekciją keliems jos norėjusiems Kauno muziejams ir neatlygintinai perdavė 148 vienetų rinkinį Kretingos muziejui. Todėl sieksime, kad itin vertinga kolekcija vėl priklausytų mums. Ketiname kreiptis į Kultūros ministeriją ir Kultūros paveldo departamentą (KPD). Istorinė tiesa turi būti atkurta“, – LŽ sakė Kretingos muziejaus direktorė Vida Kanapkienė.

Didžiąją dalį Kretingos muziejui priklausiusio rinkinio galima pamatyti Gintaro muziejuje Palangoje. / Deniso Nikitenkos nuotrauka

Palangos gintaro dirbinių rinkinio piešinys. Tarpukaris. Autorius - nežinomas. / Kretingos muziejaus archyvo nuotrauka

Dalis Tiškevičių kolekcijos, skambiai vadinamos Palangos lobiu, yra eksponuojama šiame kurorte esančiame Gintaro muziejuje, tačiau oficialiai visi dirbiniai priklauso Karo muziejui, o ne Kretingai, kaip to pageidavo grafienė. Savo ruožtu laikinosios sostinės muziejininkai su Tiškevičių gintaru skirtis nenori.

Eksponavo Luvre

Grafo Felikso Tiškevičiaus rinktos gintaro dirbinių kolekcijos likimas iki šiol apgaubtas mistikos, o rinkinio kelionė po Lietuvos muziejus verta istorinio detektyvo.

F. Tiškevičius (1869–1933) garsėjo kaip gintaro klodų ieškotojas ir kolekcininkas. Didikas Baltijos aukšą kasė 1900–1903 metais užpelkėjusiuose lagūniniuose ežerėliuose tarp Užkanavės ir Paliėgių kaimų pajūryje, netoli Palangos. Taip pat Monciškėse ir Kunigiškėse.

Grafo samdyti darbininkai dirbdavo penkias dienas per savaitę ir kasė gintarą apie 3 metrų gylyje. Buvo naudojama garo mašina, kuri siurbė gintaringoje žemėje besikaupiantį vandenį. Vien 1900-aisiais per pusmetį buvo iškasta 656 kilogramai gintaro.

Per keletą gavybos metų buvo ne tik iškasta gintaro žaliavos, bet ir, spėjama, surinkta nemažai priešistorės (neolito) gintaro dirbinių iš buvusių

akmens amžiaus gyvenviečių pajūryje. Viena reikšmingiausių Lietuvai neolito gintaro dirbinių kolekcijų iki šiol vadinama Palangos gintaro rinkiniu, arba lobiu.

Vis dėlto tarp aiškių akmens amžiaus artefaktų yra ir vėlyvesnių dirbinių, kurie gali būti iš geležies amžiaus kuršių kapinynų, mat grafas intensyviai supirkinėjo archeologines gintaro vertybes. Tad nemažai jo kolekcijos egzempliorių neturi tikslių radimviečių.

Mirus grafiui jo vertinga kolekcija atsidūrė žmonos A. S. Tiškevičienės rankose. Matyt, tais laikais rinkinys buvęs toks įspūdingas, kad dalis jo net buvo išvežta eksponuoti į Paryžių, Luvro muziejų.

„Šita įdomi didelė kolekcija, kaip mirusio grafo F. Tiškevičiaus nuosavybė, prieš karą buvo laikoma užsieniuose, kurį laiką buvo Luvro muziejuje, ten kolekcijai buvo padaryta ekspertyza. Anais laikais ši kolekcija tame muziejuje buvo labai aukšta kaina įvertinta. Kolekcija kėlė daugelio archeologijos žinovų susidomėjimą, nes tikrai ji viena iš rečiausių šios rūšies kolekcijų“, – taip apie Palangos „lobį“ buvo rašoma 1936 metų spaudoje.

Pasiskolino ir negrąžino

Nors smetonmečiu nacionalizuojant dvarininkų turtą ir žemes Lietuvos didikai išgyveno ne geriausius laikus, vis dėlto grafienė A. S. Tiškevičienė pasielgė patriotiškai: ji 1936 metais per savo sūnų Stanislovą padovanojo vyro kauptą kolekciją Kretingos muziejui.

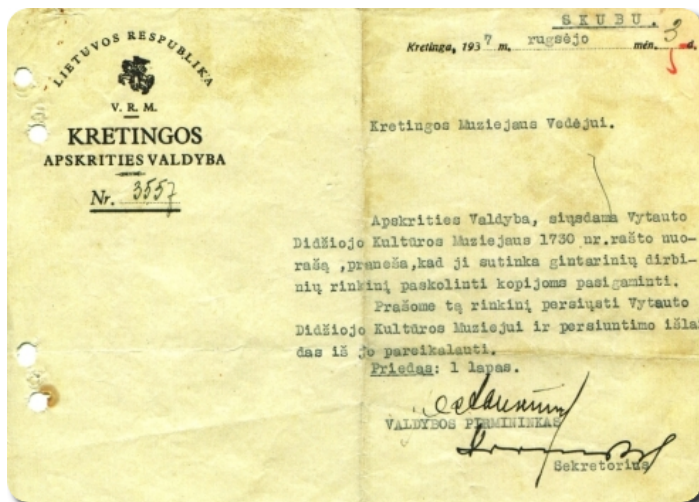
„Dauguma eksponatų yra įvairūs senoviški gintariniai daiktai. Pažymėtina, kad tuos eksponatus graf. Tiškevičienės prašė parduoti kai kurie Kauno muziejai, tačiau grafienė nesutiko ir juos veltui dovanojo Kretingai. Muziejaus administracija labai dėkinga graf. Tiškevičienei už tokią brangią dovaną“, – rašyta tarpukario spaudoje.

Labai greitai Tiškevičių gintaro kolekcija sudomino anuometį Vytauto Didžiojo kultūros muziejų Kaune. Jau 1937 metais šio muziejaus vadovybė apgailestavo, kad kringiškiečiai nesutinka kolekcijos perleisti. Šis muziejus 1944 metais buvo pervadintas į Nacionalinį M. K. Čiurlionio muziejų (taip vadinasi ir iki šiol).

„Muziejus pageidautų pasigaminti tų dirbinių kopijas. Muziejus visas persiuntimo išlaidas apmokės ir, kopijas padaręs, gintarinius dirbinius grąžins Kretingos muziejui“, – tokį raštą žemaičiai gavo iš laikinosios sostinės.

Geros valios vedami kringiškiečiai beveik visą kolekciją (dokumentuose nurodomas 141 artefaktas iš 148) tais pačiais 1937-aisiais paskolino Kaunui. Kaip paaiškėjo, šis žingsnis buvo lemtingas.

Niekaip nebeatgaudama grafienės dovanos Kretingos apskrities valdyba 1940-aisiais kreipėsi į Kauno muziejų ir paprašė grąžinti, kaip žadėta, gintaro kolekciją, tačiau kauniečiai atsakė to negalintys padaryti.

Raštas dėl kolekcijos skolinimo Kaunui./ Kretingos muziejaus archyvo nuotrauka

Viena geriausių priešistorės gintaro tyrinėtojų, archeologė dr. Audronė Bliujienė LŽ sakė, kad kringiškių noras atgauti jiems priklausiusią kolekciją yra visiškai logiškas.

„Būtų tiesiog atkurtas istorinis teisingumas. Negerai jau tai, kad kolekcija išblaškyta po skirtingus muziejus, nes ji yra vertinga kaip nedalomas rinkinys. Juk Kretingos muziejuje yra likę ir labai gražūs, autentiški tų dirbinių piešiniai, kurie galėtų būti eksponuojami kartu su artefaktais. Tą kolekciją reikia demonstruoti visą su visais su ja susijusiais dokumentais. Tinkamai pristatytas šis Tiškevičių rinkinys suspindėtų naujai“, – LŽ sakė mokslininkė, pati tyrinęjusi F. Tiškevičiaus kolekcijos kaupimo aplinkybes.

Istorinės tiesos atkūrimo oficialiai sieks ir Kretingos muziejus.

„Gera nors tai, kad didžioji dalis kolekcijos grįžo į pajūrį, todėl mes tikrai neprieštarautume, kad Gintaro muziejuje ji ir liktų. Tačiau ne kaip Karo, o kaip mūsų muziejaus depozitas. Tiesiog turi būti atlikti labai aiškūs juridiniai veiksmai: kolekcija teisiškai sugrąžinta mūsų muziejui, kuris juk ir paskolino, o ne dovanojo rinkinį. Šis muziejininkystės detektyvas privalo turėti pabaigą“, – LŽ tikino Kretingos muziejaus vadovė V. Kanapkienė.

Jos manymu, susigrąžinus nuosavybės teisę į kolekciją būtų pagerbtas ir pačios A. S. Tiškevičienės atminimas.

„Ji juk atsiskakė parduoti kolekciją Kaunui, o dovanojo Kretingai. Ši aplinkybė yra labai įkalbinga. Tikrai nedovanotina, kai grafienės dovana be kringiškių žinios buvo tiesiog perduota kitam muziejui ir tapo jo nuosavybe. Gyvename civilizuotoje valstybėje, todėl elementarus teisingumas turi būti atkurtas“, – svarstė V. Kanapkienė.

Kauniečiai neatiduotų

Veikiausiai kringiškių planas juridškai susigrąžinti vertingą kolekciją gali virsti sudėtingu procesu.

Vytauto Didžiojo karo muziejaus vyriausioji fondų saugotoja Janina Karosevičiūtė LŽ patvirtino, kad dalis A. S. Tiškevičienės dovanos ištis yra Kaune. Savo ruožtu Gintaro muziejaus atstovai informavo, kad pas juos yra apie 100 egzempliorių, kurie įvardyti kaip Kauno valstybinio istorijos muziejaus (vėliau tapusio Karo muziejumi) nuosavybė.

„Pirmiausia, ne mūsų muziejus, o anuometis Kultūros muziejus skolinosi kolekciją. O Kauno valstybinis istorijos muziejus iš M. K. Čiurlionio muziejaus savo laikų gavo visą archeologinę medžiagą su minimais gintaro dirbiniais. Toks buvo tuometinio LTSR kultūros ministro įsakymas. Taip juridškai tos kolekcijos savininku tapo dabartinis Vytauto Didžiojo karo muziejus, paveldėjęs rinkinius iš Kauno valstybinio istorijos muziejaus“, – paaiškino ji.

Grafas Feliksas Tiškevičius buvo aistringas gintaro kolekcionierius./ LŽ archyvo nuotrauka

„V. D. kultūros muziejus labai

prašytų pratęsti eksponatų deponavimo laiką, kadangi tie dirbiniai muziejaus ekspozicijoje užpildo šukinės keramikos kultūros spragą“, – tokį atsakymą gavo Kretingos muziejus. Kauniečiai jokių kopijų taip ir nepasidarė.

tin vertinga laikyta Tiškevičių gintaro kolekcija į Kretingą taip ir nebebuvo grąžinta. Maža to, visas paskolintas eksponatų rinkinys buvo tiesiog perduotas Vytauto Didžiojo karo muziejui ir tapo šio muziejaus nuosavybe.

Šis muziejus 1963 metais dalį gintaro kolekcijos (apie 100 dirbinių) paskolino Lietuvos dailės muziejaus filialui Gintaro muziejui Palangoje. Nuo to laiko Kretingai priklausę eksponatai iki šiol eksponuojami Palangoje, kaip dabartinio Karo muziejaus depozitas.

Likusi rinkinio dalis guli minėto muziejaus fonduose, tad Tiškevičių kaupta ir Kretingos muziejui dovanota kolekcija dabar ne tik juridškai jam nebeprisklaido, bet ir yra perskelta į dvi dalis. Dar 1998 metais Kretingos muziejaus vadovybė rašė oficialų raštą Karo muziejui, išdėstė šio neeilinio gintaro kolekcijos detektyvo aplinkybes, prašė pateikti dokumentus, pagal kuriuos rinkinys buvo perduotas kitam muziejui, tačiau jokio atsakymo iš kauniečių nesulaukė.

Siekia teisingumo

Karo muziejaus direktorius Kęstutis Kuršelis apgailestavo, kad dėl Tiškevičių rinkinio esą bandoma priešinti du muziejus ir kalti pleišta.

„Juk ta kolekcija neiškeliavo iš Lietuvos, o vertingiausi jos eksponatai ir taip demonstruojami pajūryje, Palangoje.

Nemanau, kad reikėtų veltis į senų laikų peripetijas. Kolekcija skirta ne tik Kretingai, bet Lietuvos žmonėms, štai jie ir gali ją išvysti. Nesutiktume kolekcijos perduoti Kretingos muziejui, nes ji yra mūsų muziejaus nuosavybė, įforminta teisiškai“, – svarstė jis.

Paveldosaugos pozicija

Vis dėlto kringiškių siekis teisiškai atgauti tai, kas jiems ir buvo dovanota tarpukariu, gali sulaukti pritarimo. KPD direktorė Diana Varnaitė LŽ teigė, kad šioje detektyvinėje epopėjoje yra du svarbūs aspektai: moralinis ir teisinis.

„Teisė į nuosavybę negali būti kvestionuojama, tai numato ir mūsų valstybės Konstitucija. Todėl faktas, kad grafiene Tiškevičienė savo valia padovanojo kolekciją Kretingai, yra labai svarbus. Tai, kad rinkinys buvo išvežtas iš Kretingos muziejaus ir jam nebegrąžintas, yra tarsi didikės priešmirtinės valios nepaisymas. Logiška, kad dovana ir turi būti pas tuos, kuriems ją dovanojo“, – komentavo ji.

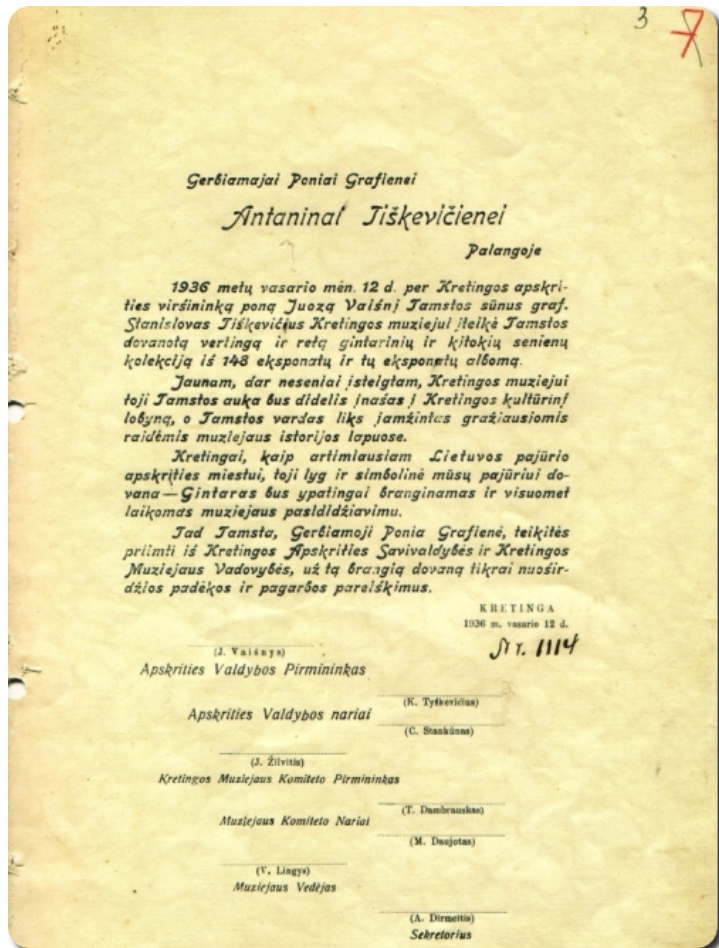
Kita vertus, anot KPD vadovės, juridškai susigrąžinti kolekciją gali būti keblu.

„Reikia gilintis, ar mūsų teisės aktuose nėra įtvirtintas *status quo* principas, jis nebeleistų pretenduoti į tai, kas prarasta, kas buvo perduota senais laikais. Juk Vytauto Didžiojo karo muziejus paveldėjo kito muziejaus turtą. Muziejaus, kuriam tą kolekciją perdavė valstybė. Bet kringiškių noras susigrąžinti savo rinkinį yra tikrai natūralus: juk visada žmonės ar institucijos siekia atgauti tai, kas prarasta. Tai daro ir bažnyčios, jos turi labai daug patirties susigrąžinant kadaise nusavintą jų turtą“, – pažymėjo D. Varnaitė.

Todėl, jos manymu, būtų gražu, jei Tiškevičių gintaro rinkinio atveju triumfuotų istorinė tiesa ir eksponatai grįžtų pas teisėtus šeimininkus.

KPD Klaipėdos teritorinio padalinio vyriausiasis inspektorius Laisvūnas Kavaliauskas taip pat linkęs manyti, kad kringiškiams verta pakovoti dėl grafienės donos.

„Žvelgiant per teisingumo prizmę ta kolekcija vienareikšmiškai turėtų priklausyti tam muziejui, kurį pasirinko pati Tiškevičienė. Dar teisingiau būtų visą rinkinį, o ne dalimis rodyti žmonėms. Juolab kad kringiškiečiai neprieštarauja, jog kolekcija liktų Palangoje. Bet čia jau viskas priklausys nuo muziejinių geranoriškumo, ar pavyks susitarti“, – sakė L. Kavaliauskas.

Padėka grafienei Tiškevičienei už Kretingos muziejui padovanotą gintaro kolekciją./ Kretingos muziejaus archyvo nuotrauka